

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

SYSTEMATIC APPROACH TO FORMATION OF PROFESSIONAL SUBJECTIVITY OF FUTURE OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Стаття присвячена пошуку шляхів вирішення актуальної психолого-педагогічної проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України в процесі здобуття військово-професійної освіти у вищих військових навчальних закладах.

Визначено, що одним зі шляхів вирішення зазначеної потреби є використання системного підходу до формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів через наявний потенціал осмислення системного явища з позицій цілісності, самоорганізованості, адаптивності, забезпечення інтеграції здобутків різних наукових напрямів для досягнення цілей вищої військової професійної освіти.

З'ясовано, що використання провідних ідей системного методологічного підходу до оптимізації процесу здобуття військово-професійної освіти курсантами забезпечує створення оптимальних умов формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера. Використання системного підходу сприяє здійсненню ґрунтовного аналізу змісту освітньої діяльності вищого військового навчального закладу, взаємозв'язків, закономірностей та принципів функціонування освітньої системи, зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають, підвищенню ефективності вирішення питання побудови елементів структурно-функціональної моделі військово-професійної підготовки курсанта. Крім того, використання системного підходу створює передумови до об'єктивного обґрунтування комплексу організаційно-педагогічних умов формування професійної суб'єктності в процесі військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів та етапів її реалізації.

Акцентовано увагу на потенціалі системного підходу для забезпечення можливості інтеграції різних педагогічних технологій у процес військово-професійної підготовки та налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітньо-виховного процесу вищого військового навчального закладу.

Здійснено узагальнення поглядів науковців на потенціал системного методологічного підходу до формування та подальшого розвитку професійної суб'єктності майбутнього офіцера з позицій сучасної педагогічної науки.

Ключові слова: курсант, майбутній офіцер, система, системний підхід, освіт-

ньо-виховний процес, вищий військовий навчальний заклад.

The article is devoted to search of ways of solution of actual psychological and pedagogical problems of formation of professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine in the process of obtaining professional military education in military higher educational institutions.

It is determined that one of the solutions to determined needs is the use of a systematic approach to the formation of the professional subjectivity of cadets using the existing potential of understanding system phenomena from the standpoint of integrity, self-organization, adaptability and the integration of achievements of different scientific areas to achieve the objectives of higher military vocational education.

It is found that the use of the leading ideas of the system methodological approach to the optimization of the process of obtaining professional military education of cadets provides creation of optimum conditions of formation of professional subjectivity of future officer. The systematic approach facilitates the implementation of a thorough analysis of the content of the educational activity of higher military educational institutions, the relationships, regularities and principles of functioning of the educational system, external and internal factors affecting the efficiency of solving the issue of building elements a structural-functional model of the military training of the cadet. In addition, the use of a systematic approach creates conditions for objective justification of a complex of organizational-pedagogical conditions of formation of professional subjectivity in the process of military professional training of future officers and the stages of its implementation.

The attention is focused on the potential of a systematic approach to allow integration of different pedagogical technologies in the process of military training and establish the subject-subject interaction of participants of educational and educational process of higher military educational institutions.

Carried out a synthesis of the views of scientists on the potential of the systematic methodological approach to the formation and further development of professional subjectivity of future officer from the standpoint of modern pedagogical science.

Key words: student, future officer, system, system approach, educational process, higher military educational institution.

УДК 377:159

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-1.34>

Капінус О.С.,

канд. пед. наук,
начальник кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Військово-професійна підготовка майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах (далі – ВНЗ) вимагає застосування підходів, які б відповідали запитам на професійно підготов-

лених військових фахівців як військовослужбовців, як управлінців та як спеціалістів окремого напрямку діяльності зі сформованою професійною суб'єктністю, безпосереднім проявом якої є готовність майбутнього офіцера бути повноправ-

ним суб'єктом, сприймати суб'єктність інших військовослужбовців, цілеспрямовано її формувати і транслювати у своїй діяльності.

Одним з оптимальних варіантів розв'язання зумовленої проблеми є використання ключових ідей системного методологічного підходу до побудови освітньо-виховного середовища вищого військового навчального закладу, позаяк перевагами використання системного підходу є «розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину» [3, с. 305], що повною мірою відповідає потребам та враховує специфічні умови військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методологічною основою системного підходу до підготовки фахівців у вищій школі є загальнонаукова теорія системних явищ (Л. фон Берталанфі, І. Блауберг, В. Ганзен, В. Сагатовський, В. Садовський, А. Урсул, Е. Юдін та ін.), загальну теорію систем досліджували П. Анохін, Т. Ільїна, Є. Істомін, Б. Ломов, А. Фокшек, Г. Хакен, О. Чалий, В. Шадріков та ін.; методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців – А. Алексюк, В. Каган, Д. Чернілевський та ін. Питання розвитку системного підходу були в спектрі наукового пошуку таких дослідників, як: О. Березюк, В. Беспалько, Ю. Бех, В. Володько, О. Кустовська, В. Краєвський, І. Подласий, В. Сластьонін, Н. Сура, А. Фокшек, А. Хуторської, Ю. Шабанова, В. Ягупов та ін.

Актуальним у сучасному науковому дискурсі є дослідження основних положень системного підходу щодо конструювання педагогічних систем, змісту, структури та функцій педагогічного процесу в закладах вищої освіти із позицій системного підходу (Ю. Бех, О. Березюк, О. Дубасенюк, О. Кустовська, О. Марущак, С. Орєєва, Н. Самборська, В. Ягупов та ін.), результати наукового пошуку зазначених дослідників становлять теоретичне підґрунтя для запровадження системного підходу в процес формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Об'єктивна потреба пошуку шляхів підвищення ефективності військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ, створення оптимальних умов формування їхньої професійної суб'єктності зумовлює визначення потенціалу методологічних підходів, у тому числі й системного, які забезпечать формування та подальший розвиток майбутнього офіцера з належним рівнем професійної підготовленості, суб'єктної готовності та фахової здатності бути суб'єктом професійної діяльності [13], спроможного успішно вирішувати проблемні питання професійної діяльності.

Мета статті – визначення потенціалу системного методологічного підходу до формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера в процесі військово-професійної підготовки у ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Трактуючи вихідною категорією системного підходу дефініцію «система» як «безліч взаємопов'язаних елементів», що «утворюють цілком зв'язану множину, яку неможливо розкласти на незв'язані підмножини» [1], щодо організації військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ, ми розглядатимемо категорію «система» як структурне цілісне утворення з окремих елементів, що перебувають у взаємодії, позаяк «система своєю інтегративною властивістю діє на кожну свою частину, змінюючи її відповідно до своїх особливостей» [9, с. 34].

Щодо ознак, притаманних системі, ми розділяємо погляди дослідників В. Попова, В. Касьянова та І. Савченко з використання системного аналізу в менеджменті, які серед базових виокремлюють такі: певний порядок розташування та взаємодії матеріалів, енергії й інформації (конструкція, структура системи); наявність мети, на яку орієнтовано функціонування певної системи; виходи матеріалів, енергії й інформації розміщено відповідно до заздалегідь встановленого порядку; наявність сукупності переваг (пріоритети, критерії, оцінки), що забезпечує оптимальне (раціональне) поєднання та взаємодію елементів системи [10].

Питання використання системного підходу в сучасній педагогічній науці відзначається наявністю відмінностей у поглядах на його визначальні принципи. Так, на думку В. Володька, провідними принципами системного підходу є: абсолютний пріоритет кінцевої мети; нагальний розгляд системи як цілого і сукупності елементів; розгляд будь-якої частини з урахуванням сумісності її зв'язків з оточенням; введення ієрархії елементів та їх ранжування; загальний розгляд структури і функції з пріоритетом функції над структурою; урахування змінності системи, її здатності до розвитку, до розширення, заміни елементів, накопичення інформації; урахування невизначеності і випадковостей у системі тощо [2, с. 23]. Ю. Шабанова виокремлює такі принципи системного підходу: цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, множинність опису кожної системи [12, с. 20].

Визначаючи принципи системного підходу як «загальні положення, що відображають відношення, абстраговані від конкретного змісту наукових і прикладних проблем», автори навчального посібника «Системний підхід у вищій школі» до основних його принципів відносять: принцип остаточної (глобальної, генеральної) мети, принцип єдності, зв'язаності і модульності, принцип ієрархії, принцип функціональності, принцип розвитку, принцип децентралізації та принцип невизначеності [11, с. 11].

З огляду на особливості військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ та актуальну потребу забезпечення дієвих алгоритмів її реалізації як складників загальної системи, нам імпонує погляд на провідні принципи системного підходу О. Жарикова, на думку якого «системний підхід ґрунтується на таких принципах: єдності – спільний розгляд системи як єдиного цілого та як сукупності частин; розвитку – урахування змінності системи, її здібності до розвитку, накопичення інформації з урахуванням динаміки навколишнього середовища; глобальної мети – відповідальність за вибір глобальної мети; функціональності – спільний розгляд структури системи та функцій із пріоритетом функцій над структурою; децентралізації – поєднання децентралізації і централізації; ієрархії – урахування супідрядності та ранжування частин; невизначеності – урахування ймовірнісного здійснення події; організованості – ступінь виконання рішень і висновків [4], що дає змогу визначити системний підхід як дієвий засіб для проведення ґрунтовного системного аналізу окремих компонентів та їх взаємозв'язків, що забезпечує цілісність і функціональність системи формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів.

Як зазначає А. Киверял, «у разі системного підходу дослідник вивчає у структурі системи не окремі автономні елементи, частини, що становлять ціле, а взаємини та зв'язки різних елементів цілого, знаходить у системі відносин між елементами провідні тенденції та основні закономірності у структурі» [8, с. 11], що дає змогу методологічну категорію «система» охарактеризувати як об'єктивне відображення дійсності через суб'єктивне її сприйняття в реалізованих моделях. На думку О. Крилової, системний підхід визначається особливостями засвоєння методології пізнання, оцінних знань, рефлексій метапредметного характеру [5], тоді як В. Кушнір акцентує увагу на тому, що «системний підхід як методологія пізнання спонукає до розуміння необхідності простору досліджень, а саме виходу в простір міжпредметних та надпредметних, тобто методологічних знань. У разі вивчення педагогічного процесу системний аналіз і моделювання стали одними з основних методів його пізнання і перетворення складної реальності, системне моделювання перетворюється на дієвий метод дослідження педагогічної реальності» [7, с. 32].

Використання системного підходу до вирішення актуальних проблемних питань сучасної педагогічної науки та формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів зокрема передбачає дотримання низки умов. У їх визначенні ми спиратимемось на авторитетну думку З. Курлянд, яка до обов'язкових умов використання системного підходу відносить такі:

- визначення всіх складових елементів досліджуваного педагогічного процесу чи явища (цілі педагогічної діяльності; студенти, котрі відіграють роль суб'єкт-об'єктів; викладачі й інші особи, що беруть участь у педагогічному процесі; зміст педагогічного процесу; педагогічні технології; результати педагогічної діяльності);

- вивчення зв'язків, залежностей кожного елемента від усіх інших і на цій основі виявлення основних елементів із провідними зв'язками й відношеннями;

- побудови моделі, що характеризується трьома параметрами: організованістю, цілісністю та ієрархічністю;

- розкриття залежності зазначеної системи від зовнішніх умов, оскільки тільки в такому разі система функціонуватиме;

- опису конкретного елемента в нерозривному зв'язку з усією системою, з описом його загальних і специфічних функцій усередині єдиного цілого;

- визначення, що властивості досліджуваного процесу, явища базуються не тільки на підсумуванні характеристик його елементів, а й на особливостях системи загалом, самої структури системи [6, с. 34].

Узагальнюючи, зазначимо, що методологічне значення застосування системного підходу, на наше переконання, полягає в наявному потенціалі під час його використання щодо виявлення взаємозв'язків між різними компонентами об'єкта, що вивчається, залежностей як усередині системи, так і із зовнішнім середовищем, підґрунтям для розробки практичних рекомендацій з оптимізації функціонування досліджуваного об'єкта.

Стосовно формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України як пріоритетної цілі військової підготовки курсанта як професійного військовослужбовця, як управлінця та як фахівця окремого напрямку військово-професійної діяльності системний підхід означає адекватний вибір засобів і способів організації та реалізації освітньо-виховного процесу у ВВНЗ, які забезпечать формування здатності і спроможності курсанта цілеспрямовано демонструвати та відстоювати свою суб'єктність як суб'єкта військово-професійної діяльності, усвідомлювати та сприяти суб'єктності інших учасників цієї діяльності.

Належної ефективності вирішення цих завдань можна досягти із застосуванням системного підходу до організації та практичної реалізації цілісного освітньо-виховного процесу, чіткого визначення мети та цілей професійної підготовки майбутнього офіцера, його навчання та виховання, забезпечення умов формування та розвитку професійної суб'єктності.

Системний підхід до організації військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ повинен передбачати взаємопов'язані зусилля

всіх суб'єктів освітньо-виховного процесу: адміністративно-командного складу, науково-педагогічних працівників та курсантів на основі цілісної сукупності цілей та завдань, що становлять єдину систему логіко-методологічних принципів. Реалізація вищезазначеного передбачає забезпечення єдності цілей, змісту і характеру навчання та виховання майбутніх офіцерів, їхнього особистісного розвитку та забезпечення умов формування і розвитку професійної суб'єктності в просторі ВВНЗ. Крім того, ефективність реалізації зазначених завдань залежить від ціннісного сприйняття та рівня психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників та адміністративно-командного складу ВВНЗ, їхньої спрямованості на педагогічну діяльність, створення та розвиток умов для формування професійної суб'єктності всіх учасників освітньо-виховного процесу.

Серед основних аспектів використання системного підходу до формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера виокремлюємо цільовий та змістовий, які дають змогу задовольнити вимоги до сучасного офіцера, його особистісних та професійних якостей як основи формування професійної суб'єктності.

У цільовому аспекті вимоги конкретизуються у завдання всіх суб'єктів освітньої діяльності ВВНЗ мати та розвивати власну професійну суб'єктність як стратегічну ціль професійної підготовки майбутнього офіцера, активну життєву позицію, стійке прагнення та потенціал до суб'єкт-суб'єктної взаємодії між адміністративно-командним, науково-педагогічним складом та курсантами.

Щодо змістового аспекту, то системний підхід до формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки означає таку організацію освітньо-виховного процесу, яка передбачає єдність світоглядних позицій і методологічних принципів організації та здійснення цілісного освітньо-виховного процесу ВВНЗ, єдність педагогічної діяльності та чітко визначений її зміст, створення умов активізації діяльності та мотивації на цілеспрямований розвиток професійної суб'єктності курсантів.

Використання системного підходу дає змогу нам розглядати процес формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів у ВВНЗ як сукупність елементів, що забезпечують організацію, координацію й керівництво діяльністю, спрямованою на досягнення визначеної цілі – розробки адекватної реальним потребам військово-професійної діяльності моделі формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів у ВВНЗ як певної цілісності, логічно структурованої з урахуванням функціональних ознак її компонентів, до яких ми відносимо: цілісність, ємерджентність, цілеспрямованість, структурність, ієрархічність, динамічність, стійкість та надійність, синергетичність та концептуальність.

Висновки. Формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів у процесі військово-професійної підготовки у ВВНЗ є керованим, складним процесом, який включає до своєї побудови організаційний та педагогічний складники. Застосування системного підходу до формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера вирішує питання побудови елементів структурно-функціональної моделі його професійної підготовки, здійснення ґрунтовного аналізу змісту освітньої діяльності ВВНЗ та взаємозв'язків у системі, закономірностей та принципів її функціонування, зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають.

Організація та реалізація процесу формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, що ґрунтується на засадах системного підходу, є цілісною системою взаємодії суб'єктів освітньої діяльності на основі об'єктивних закономірностей та принципів, адекватних потребам майбутньої професійної діяльності, методів, форм, змісту та педагогічних технологій, що зумовлюють формування їхньої професійної суб'єктності.

Подальші перспективи дослідження полягають у розробці комплексної методики формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ з використанням потенціалу системного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акофф Р. О менеджменте. Санкт-Петербург, 2002. 448 с.
2. Володько В. Основы менеджмента. Москва, 2005. 185 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 374 с.
4. Жариков О.Н. Системный подход к управлению: учебное пособие для вузов. Москва, 2001. 62 с.
5. Крылова О.Н. Развитие знаниевой традиции в современном содержании отечественного школьного образования: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Санкт-Петербург, 2010. 457 с.
6. Курлянд З.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Київ, 2007. 495 с.
7. Кушнір В.А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2001. 482 с.
8. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин, 1980. 334 с.
9. Малафіїк І.В. Теорія та методика формування системності знань у старшокласників: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.09. Київ, 2007. 47 с.
10. Попов В.Н. Системный анализ в менеджменте: учебное пособие / В.Н. Попов, В.С. Касьянов, И.П. Савченко. Москва, 2007. 304 с.
11. Системний підхід у вищій школі: навчальний посібник / автори-упоряд. Кочубей Т.Д., Іващенко К.В. Умань, 2014. С. 33–34.
12. Шабанова Ю.О. Системний підхід у вищій школі: підручник для студентів магістратури. Дніпропетровськ, 2014. 120 с.
13. Ягупов В.В. Військова психологія. Київ: Тандем, 2004. 656 с.